

Reneszánsz nők, papok, parasztok és a mikrotörténelem mint alvállalkozó

Erdélyi Gabriella: Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban.

Libri, Budapest, 2011. 296 oldal.

Mihály és házasságtörő társa, Ágnes feltehetően azért zárandokoltak el Magyarországról Rómába az 1500-as szentévbén, mert erre Ágnes férjének meggyilkolása miatt bíróság kötelezte őket. Már Ágnes életét is csak úgy tudták az érte közbenjáró és kezességet vállaló ismerősei megmenteni, hogy megegyeztek az elhunyt férj rokonaival és barátaival. Ennek pedig részét képezte az is, hogy nem házasodhatott össze a szeretőjével. A zárandoklat Mihálynak a legnagyobb takarékoság mellett is belekerült tíz aranyforintjába, de ha már egyszer Rómában jártak, további négy-öt aranyforint költséggel az Apostoli Penitenciária bíróságához fordultak, hogy feloldozást nyerjenek esküjük alól. (Gondosan elhallgatták persze, hogy valójában már egybe is keltek.) Kerestek egy írnokot, aki írásba foglalta kérelmüket, és összeköttetésekkel rendelkezett a Kúria útvesztőiben. Az ügyet a pápai főpenitenciárius bíboros egy pápai gyóntatóra bízta, aki kivizsgálta az ügyet, majd Mihályt meggyóntatta és feloldozta.

A bírói és a lelkipásztori tevékenység összefonódása miatt a Penitenciária anyaga a közelmúltig titkosítva volt a kutatók előtt, és csak a 20. század végén ismerték fel, hogy ezekben az esetekben valójában nincs szó gyónási titokról (hiszen magáról a gyónásról nem készült jegyzőkönyv), ezért a Vatikáni Levéltár ezen részlegét megnyitották a történészek előtt. Erdélyi Gabriella – akinek már kiváló első monográfiája is egy vatikáni iratcsomó mikrotörténelmi jellegű feldolgozása volt¹ – *Szökött szerzetesek* című munkájában azon magyarországi történetekre épít, amelyeket a Penitenciária levéltára őrzött meg a számunkra az 1450 és 1550 közötti időszakból. Erdélyi e gazdag és sokszínű forrásanyag teljes kiaknázására törekedett. Könyve radikálisan átformálja a magyar reneszánsz korának, más néven a késő középkornak a történelmi köztudatban élő sztereotip képét.

A szerző több tézist is kifejt könyvében. Először is azt bizonyítja részletes elemzéssel, hogy az alsóbb társadalmi csoportok tagjai társadalmi felemelkedésük érdekében az ingyenes magyarországi kolostori iskolákban tanultak. (Közbevetőleg megjegyezhetjük, hogy a Penitenciárián azután a „javadalom nélküli vándorklerikusok és diákok” tömege úgy fog megjelenni, mint az erőszakos cselekedeteket elkövetők legnagyobb csoportja.) Majd – Bahtyinhoz vagy

¹ Erdélyi 2005. Erről Szijártó 2010.

Ginzburghoz hasonlóan² – az „utolsó pillanatban” veszi észre forrásaiban a népi kultúrát, „amikor a népi jókedv a tetőpontjára hágott, mivel ezt ekkor még sem az itt színre kerülő papság, sem a mások által vizsgált nemesség nem tartotta primitívnek és az ezek során felszínre törő erőszakot barbárságnak, ahogy teszik majd egyre hangosabban a 16. század végétől”. (22.) Ebbe a népi kultúrába pedig – és ez Erdélyi Gabriella másik szintén meggyőzően alátámasztott tézise – a papok is belesimultak, hiszen konfliktusaik a laikusokkal éppen a velük való szoros együttélésekből következtek. E két fő témán túl (amelyekre a könyv fő- és alcíme utal) a szerző tárgyalja a már a kortársak által tabusított Dózsa-féle parasztháború és a törökellenes harcok erőszakcselekményeinek pszichológiai feldolgozását (ahogyan a résztvevők kaotikus tapasztalataikból egyértelmű jelentésű mítoszt formáltak, mely az ellenséget láttatja agresszorként). Továbbá kitér a muzulmán kultúrába átlépő imposztorokra is, amint azt mostanában többen is megteszik a kultúrák közötti mozgást érdekes mikrotörténelmi munkájában vizsgáló Natalie Zemon Davis nyomdokain haladva.³ A könyv tehát két monográfiát és több tanulmányt egyesít magában. Erdélyi Gabriella – mint korábban említettem – forrásanyagára koncentrálni, nem pedig egyetlen konkrét kérdés megválaszolására. Ennek bizonyos mértékig az érvelése látja kárát: a színes adatokból sokrétű feltételezések születnek, amelyek nem mindig rendeződnek össze könnyen követhető világos gondolatmenetűvé.

Nemcsak Mihály és Ágnes használtak fel – megdöbbenő tájékozottságról téve tanúságot – egy pápai bíróságot érdekeik érvényesítésére, hanem hétköznapi emberek tucatjai fordultak naponta a Penitenciáriához kérelmükkel, köztük nagy számban magyar parasztok és kézművesek is, akiknek a bevett nézetek szerint falujuk vagy mezővárosuk határai közé szorítva kellett volna sýnylődniük a feudalizmus fokozódó kizsákmányolása alatt. A kis magyarországi falvakban élő szegény parasztok láthatóan tömegesen ismerték fel, hogy a kolostori iskolázatással, illetve a pappá szenteléssel⁴ gyermekeik számára a társadalmi felemelkedés kapuját nyitják ki, ezért szülőhelyüktől egészen messze is elküldték őket tanulni. Erdélyi Gabriella (az udvar szerepét hangsúlyozó Norbert Elias tézisének kiegészítve⁵) megfogalmazza továbbá azt az egyelőre nem bizonyított hipotézist, hogy a falujukba tanulmányaik után hazatérő klerikusok az írástudás mellett a civilizált viselkedés normáit is magukkal vitték.

Forrásainak elemzésekor a szerző természetesen időről időre megpróbál az általa alaposan ismert szakirodalmi álláspontokhoz viszonyulni (például: a korai reformáció hatását ezek a források sajnos nem mutatják, illetve Magyarországon

² Bahtyin 1982; Ginzburg 1991.

³ Davis 2006. Őt követve például Dursteler 2011.

⁴ A könyvben először az első, majd a második válik hangsúlyossá. Kérdés persze, vajon elkülöníthető-e egyáltalán a két cél: mennyiben törekedtek a vizsgált szerzetesek a tanultság megszerzésére a pappá szentelés nélkül, illetve pusztán az utóbbira a tanulás terheinek lehetőség szerinti elkerülésével?

⁵ Elias 1987.

nem vált nehezebbé a klerikusok megélhetése, ezért a reformációt nálunk nem lehet az elszegényedő papi réteg társadalmi lázadásaként értelmezni), de a *Szökött szerzetesek* fő erénye nem ez az egyébként kétségtelen erudíció. A legfontosabb az, hogy az egyes fejezetekben egymást követik a Penitenciária levéltárában megőrzött történetekből kibontakozó egyéni sorsok, az azokban megmutatkozó részletek, amelyeknek az olvasóra gyakorolt hatása végső soron a középkor legvégének és a kora újkor legelejének kifejezetten újszerű képét rajzolja meg.

Erdélyi könyve nem mikrotörténelem, a szerző nem egy-két eset mikroelemzésén keresztül törekszik választ adni általános történeti kérdésekre, mégis mikrotörténelmi jellegű, hiszen az ismertetett esetek tucatjain keresztül kibontakozó emberi sorsok nyomják rá legjobban a bélyegüket. A Penitenciária levéltárának forrásai a késő középkori hétköznapi emberek mindennapi életét tárják az olvasók elé. A reneszánsz korának frissebb szakirodalmában több hasonló munkát találhatunk. Érdeemes ezekkel összevetni Erdélyi Gabriella könyvét.

„Csiszár Ferenc váradi polgár felesége férje távollétét használta ki arra, hogy minden közös vagyonukat eladja, majd feleségül ment egy budai törökhöz” – olvashatjuk a *Szökött szerzetesekben*. (193.) De a nőknek nemcsak a kultúrák közötti határok átlépése adott lehetőséget arra, hogy kilépjenek a számukra valamiért elviselhetetlennek tartott házasságból, és nem is csak a reformáció biztosította ezt, lehetővé téve a válást.⁶ Könyvében Joanne Ferraro esettanulmányok sorát felvonultatva elemzi azt a tridenti zsinat által megnyitott gyakorlatot, amely a katolikus Velencében *de facto* a válást helyettesítette.⁷

Ferraro az Erdélyi Gabriella által alkalmazott eljáráshoz hasonlóan a velencei pátriárkai⁸ levéltárból származó esetek tucatjain keresztül mutatja be azt, miként indítottak nők nagy számban pert házasságuk érvénytelenítése vagy a különélés elrendelése érdekében azután, hogy a tridenti zsinat rögzítette a házasság kötelező formai jegyeit. A szabadságukat visszanyerni kívánó asszonyok többnyire arra hivatkoztak, hogy a (tipikusan évtizeddel korábbi) házasságkötésük alkalmával nem adták ehhez szabad beleegyezésüket, csupán kényszer alatt mondtak igent. Ferraro az 1565 és 1624 közötti időszakból 29 évet vizsgált meg részletesen, és átlagosan évi négy érvénytelenítési kérelmet talált. Ezek háromnegyedét nők indították, és a megtalált 43 ítéletből 39 nekik kedvezett.⁹ Ágytól-asztaltól elváltást ennél több beadvány kért: átlagosan havonta egy. Ezek gyakorisága jól mutatja, hogy ez a forma komoly sikerrel kecsegtetett. A kérelmező nők a különélés elrendelésével hozományukat akarták biztonságba helyezni, de

⁶ Egy kiváló elemzés egy későbbi korszakból: Mátay 2006.

⁷ Ferraro 2001.

⁸ A reformáció századában talán nem is meglepő, hogy a 16. század közepén világiak hatáskörébe tartozott a pátriárka megválasztása, aki Velencében az egyházat irányította. Sőt az esetek többségében egyenesen világi személyt választottak pátriárkának. Ekkoriban még a velencei plébánosokat is élethossziglan választották az egyházközségek háztulajdonnal bíró lakói. Ferraro 2001: 26, 28.

⁹ Kérdéses, hogy a kor református válási gyakorlata ennél szélesebb csatornáját jelentette-e a házasság felbontásának. A magyarországi helyzetre nézve: Kiss 2012: 122–143.

néha férfiak is tettek ilyen indítványt (például a feleség házasságtörésekor, mert kedvező elbírálás esetén a hozományt megtarthatták). De a hangsúly – akárcsak a *Szökött szerzetesekben* – itt sem a néhány statisztikai jellegű megállapításra esik, hanem az esetekre, amelyek egészen közel hozzák a reneszánsz korát az olvasóhoz.

Példának okáért a 49 esztendőes Camilla Bellotto azért kérte, hogy a bíróság rendelje el különélését férjétől, mert férje már negyedszázad, házasságkötésükkor sem gondoskodott az ellátásáról, sőt anyjával együtt Camilla szexuális szolgáltatásait árulta. Fél évvel a házasságkötés után Camilla hazamenekült az apjához, később visszatért Velencébe, és ott prostituáltként élt. Először csak az ágytól-asztaltól való elválasztását kérte a pátriárka bíróságától, majd házassága érvénytelenítését is. A különbség a gyakorlatban az újránházasodás lehetősége volt. Talán megjelent az életében valaki, aki el akarta venni? Vagy születtek törvényesíteni kívánt gyermekei? Esetleg lelkét féltette a halálos büntől? Keresetében az ügyvédje arra hivatkozott, hogy a házasságba csak kényszer hatására egyezett bele: az azóta meghalt apa 400 dukátot kapott lányáért, akit azzal fenyegetett meg, hogy halálra veri, ha nem mond igent. Mivel olyan tanúkat tudott felvonultatni, akik házasesetükre vonatkozóan meggyőző részletekkel szolgáltak, Camilla megnyerte a pert, és később új házasságot is kötött. Ferraro felveti, hogy talán nem is volt prostituált, ezt csak házasságtörésének leplezésére állította.¹⁰

Az ilyen pereknél gyakran előfordult, hogy csak a kényszerítő személy halála után indították meg őket. Kisebberés még nem számított meggyőző indoknak, a komoly erőszak és a halállal való fenyegetés már igen. Ide tartozott azt is, ha az apa kitagadással fenyegette meg a lányát. Ferraro könyvének konklúziója szerint ezen ügyekben ugyan a bíróság ítélkezett, de az érdemi kontrollt a házasságok felett a felek, a család és a közösség gyakorolták.

Ferraro mentorának, Guido Ruggierónak a késő reneszánsz Velence szexualitásáról, konkrétan a szenvedélyek megzabolázásáról szóló könyve fejezeteit egy-egy mikrotörténelmileg kidolgozott esettanulmány alkotja.¹¹ Lényegében azon a módon, miként azt a *Szökött szerzetesekben* vagy Ferraro könyvében is láthattuk, de a részletes esettanulmányok jóval nagyobb mértékben szolgálják a viszonyok komplexitásának bemutatását.

Ruggiero könyvének egyik fejezetében egy házassági ígéret megszegéséről esik szó: a Velence szárazföldi birtokaihoz tartozó Feltrében egy ügyvéd várandós lányát, Elena Cumanót nem vette el nemes szeretője, Gianbattista Faceno. Az ügy akkor került nyilvánosságra, amikor 1588 májusában a miséző papok egy viaszbabut találtak a feltrei székesegyház főoltárának a közelében. Amint arra gyorsan fény derült, Elena anyja folyamodott mágiához, hogy Gianbattista Facenót rávegye a házasságra, pontosabban a korábban állítólag titokban megkötött házasság nyilvános elismerésére. A feltrei püspök a háromszori kihirdetést előíró tridenti rendelkezések megsértése miatt a házasságot érvénytelennek

¹⁰ Ferraro 2001: 33–67.

¹¹ Ruggiero 1993.

nyilvánította, az ügyvéd azonban a család jó hírének védelmében világi fórumokhoz fordult. Abban a korban a lányokkal csak baj volt, mondja Ruggiero: vagy hozományt kellett nekik adni, csökkentve ezáltal a család vagyonát, vagy a szintén drága kolostori elhelyezés jöhetett szóba, egyébként pedig szenvedélyeikkel a család hírnevét sodorhatták veszélybe. Az eset forrásai ugyanakkor női oldalról is megmutatják, és egészen más megvilágításba helyezik a kérdést. Úgy tűnik, Elena viselkedése, vagyis az, hogy női becsületét udvarlója nemesi becsületszaváért cserébe zálogba adta, kiszámított kockázatvállalás lehetett: a nemes Faceno családdal kötött házasság nagy presztízsnyeréséget jelentett volna. Amikor pedig a férfi megszakította kapcsolatukat, a Cumano család nőtagjai szerelmi mágiához folyamodtak. Ebben feltehetően egy helyi boszorkány volt a segítségükre, akinek a tevékenysége Ruggiero innovatív meglátása szerint a szegények vonatkozásában a *vendettát* helyettesítette. Az előkelőknek ugyanis óvatosnak kellett lenniük a becsületsértéssel, mert azzal a *vendettát* kockáztatták, így a vérboszú intézménye az erőszak szintjét mérsékelte közöttük, a szegények becsületét pedig bizonyos mértékben az óvta, hogy mindenki tudta: megsértésük esetén ők a helyi boszorkány szolgálataihoz folyamodhatnak.

Ezzel eljutunk az erőszak kérdéséhez, mely Erdélyi Gabriella könyvének is az egyik súlyponti problémája. Értelmezésében a reneszánsz kori Magyarországon az erőszak nem a brutalitás megnyilvánulása volt csupán, hanem „az ellenségeskedésekből eredő viszályok megoldására, a felülkerekedésre vagy a megegyezésre irányuló, konkrét jelentéssel bíró társadalmi gyakorlatnak tűnik”. (153–154.) A jog pedig a konfliktusok rendezésében az erőszakhoz képest pusztán alternatív eszközt jelentett: az emberek a bíróságon sem a békeséget keresték, hanem arra törekedtek, hogy ellenfeleiket legyőzzék, megalázzák, rajtuk bosszút álljanak. De a norma a felek megegyezése volt, és azt, aki ellenfelét a hatóságokkal kivégeztette, egyenesen gyilkosnak tartották.

A velencei házasságok felbontásáról szóló könyvében Ferraro hangsúlyozta a kérelmezők és tanúk cselekvő mivoltát, miként Ruggiero is azt tartotta a legfontosabbnak Elena Cumano történetében, hogy a történet női szereplői sem passzívak voltak, hanem saját megfontolásaikat követő, aktív cselekvők. A mikrotörténelem szemléletének a mikrovizsgálat és az ezáltal megcélzott általános következtetés mellett ez a harmadik pillére, amely egyértelműen jellemzi Erdélyi Gabriella könyvét is. A *Szökött szerzetesekből* mi sem domborodik ki plasztikusabban, mint hogy Mihály, Ágnes és a többiek nem passzív elszenvetői, hanem aktív formálói voltak saját sorsuknak.

Könyvében Ferraro irodalmi példákat is felvonultat, hiszen a 16. század vége és a 17. század eleje közötti időszak a *commedia dell'arte* aranykora volt. Ruggiero legfrissebb könyve pedig egyenesen ötvözi az irodalmi szövegek és a levéltári források elemzését.¹² A *Szerelmes Machiavelli* mikrotörténelmi esettanulmányai általában a reneszánsz, és főleg a szexuális identitás konszenzusos jellegét, azaz

¹² Ruggiero 2007: 108–162.

lényegében társadalmilag konstruált voltát próbálják bemutatni, egymás mellé állítva például egyfelől az idősödő Machiavelli viszonyát a fiatal és szép Barbara Raffacani Salutati költő–énekesnővel, másfelől pedig Machiavelli *La Clizia* című drámáját, amelyben egy idősödő patrícius bolondot csinál magából, amikor beleszeret egy fiatal nőbe.

Nyilvánvaló azonban, hogy az irodalmi szövegek és a levéltári források nem két ellentétes pólust képviselnek: például egyértelműen köztes formát jelentenek a reneszánsz irodalmilag megformált és másolatban terjedő levelei, sőt a római Penitenciáriának benyújtott vagy a velencei pátriárka törvényszékére beadott kérelmek esetében is döntő fontossága volt a narratív megformálásnak. Ezen bírósági levéltárakban fennmaradt szövegek célja természetesen nem a valóság vagy a valóság egy személyes percepciójának rögzítése volt, hanem egy jogi formák között megfogalmazott cél (a feloldozás vagy a házasság érvénytelenségének kimondása) szolgálatában álltak, és felhasználásukkor ezt a történéseknek figyelembe kell venniük (amint azt Erdélyi Gabriella vagy Joanne Ferraro meg is tette).¹³ Végül is a korszakban meggyőzőnek tartott magyarázatok, hihető történetek és általánosan alkalmazott kulturális toposzok a történelem számára igen jól rávilágítanak egy történelmi kor valóságára. Ha nem azt akarjuk eldönteni, hogy egy kérelmező ténylegesen erényes asszony volt vagy prostituált, aki petíciójában az előbbit állította magáról, hanem csak azt akarjuk megtudni, hogy a reneszánsz Velencében milyenek gondoltak egy erényes nőt, akkor a kérelem a történelem számára tökéletes kiindulópontul szolgálhat.

A késő reneszánsz Róma bírósági eseteiből választott ki Thomas és Elizabeth Cohen kilencet azzal a céllal, hogy azok reprezentálják a 16. század világát. A mikroelemzések olyan peranyagok teljes szövegközlésére épülnek, mint amilyen Bernardino Pedrosó spanyol zenetanáré, aki 1559 januárjában megszöktette kamasz tanítványát, Ottaviát. A forrásszövegekhez a szerzők csak rövid kommentárt fűznek.¹⁴ Szándékuk szerint a különleges esetek általános igazságokat tükröznek, mintegy ablakot nyitva a múltba. Thomas és Elizabeth Cohen nem próbál általános következtetéseket levonni, de a korszakról vallott nézeteiket egy rendkívül részletes és alapos bevezető tanulmányban már a mikroelemzések közrebocsátása előtt leszögezik.¹⁵ A Cohen házaspár könyvéből egyértelműen látszik az, ami egyébként is kézenfekvő: a mikrotörténelmi jellegű történelmi megközelítésmód Achilles-sarka az általánosítás. *Binding Passions* című könyve végén Ruggiero nyíltan beismeri, hogy nehéz lenne az egyes kisemberek életének bizonyos epizódjaiból, a könyv fejezeteinek mikrotörténeteiből következtetéseket levonni. De fenntartja azt az igényt, hogy (a mikrotörténelemnek is) általános következtetésekre kell jutnia a mikroelemzésekkel, amint az egyébiránt az olasz mikrotörténelemnek kezdettől feltett szándéka is volt.

¹³ Ennek a megközelítésnek az úttörője a 16. századi francia királyi kegyelemleveleket narratívaként vizsgáló Natalie Zemon Davis (Davis 1987).

¹⁴ Cohen–Cohen 1993: 103–133.

¹⁵ Cohen–Cohen 1993: 3–33.

E tekintetben igazából az a döntő, hogy a szerzők az általános következtetéseket a mikrovizsgálatok alapján fogalmazzák-e meg. Ideális esetben alaposan feldolgozott és elemzett esetek tucatjaira, esetleg százaira épül a történetész azon kontextuális tudása, amely narratívája megformálásakor szükségszerűen meghatározó lesz.¹⁶ Ebből a szempontból pedig Erdélyi Gabriella könyvét az ugyanazon korról lényegében hasonló megközelítésmóddal írott, az imént röviden megemlített munkákhoz képest feltétlenül pozitívan kell értékelnünk. Nyilvánvaló módon a Penitenciária levéltárában megtalált források történetei voltak azok, amelyek Erdélyi Gabriella téziseit és általában a késő középkori magyar társadalom újszerű rajzolatát alakították. A *Szökött szerzetesek*ben Ágnes, Mihály és megannyi kortársuk cselekedetei alakították ki azt a módot, ahogyan koruk bemutatásra került.

Ruggiero egész fejezeteket szán az egyes eseteknek, és ez a kidolgozási mód közelebb áll a mikrotörténelem gyakorlatához, mint Ferraro vagy Erdélyi megközelítésmódja, illetve mélyebb elemzést is tesz lehetővé. Utóbbi két könyvben is kulcsfontosságú azonban a mikrotörténelem szemlélete, hiszen az esettanulmányok földközélen tartják az elemzést. Talán úgy mondhatjuk, hogy e művekben mintegy alvállalkozóként van jelen a mikrotörténelem. Végző soron ez is egy módja annak, hogy a mikrotörténelem mint „általános történelem” jelenjék meg.¹⁷ A mikrotörténelem ilyenén való alkalmazása nagyon hasonlít arra, ahogyan Orlando Figes a sztálini Szovjetunió hétköznapjairól írt,¹⁸ vagy még inkább arra, amint könyvében Adam Zamoyski Napóleon *Grande Armée*-jének visszavonulását ábrázolta.¹⁹ Figesnél a hétköznapi emberek sorsát felvillantó mozzanatok nem formálják ugyan a fő narratívát – hiszen Sztálin marad a meghatározó szereplő –, de élethű színekre festik azt. Zamoyskinál már minden történeti szereplő maga is valódi (kisebb vagy nagyobb) mozgástérrel formálja a saját történelmét.

Hála a mikrotörténelmi jellegű epizódok, kis történetek sokaságának, a *Szökött szerzetesek*ben a reneszánsznak vagy késő középkornak nevezhető korszak mindennapi élete magyar történeti munkában korábban soha nem látott tarkaságában tárul az olvasó elé. Egy olyan társadalom képe bontakozik ki előttünk, ahol a plébánosok „nagy házzal, szolgálókkal és rokonokkal teli háztartással, földekkel, jobbágyokkal bíró, lovon, karddal felövezve járó, igazi urakként jelennek meg”. (107.) Velük szemben állnak a javadalom nélküli (inkább, mint ahogyan a vonatkozó fejezet címe mondja, „úton lévő”) papok, akik viszont nem a nyomoruk miatt, hanem jobbágyi származásuk okán állnak Dózsa táborába. (Ami logikus feltételezés, de a könyvben magában bizonyítást nem nyer, ezért ismét csak inkább hipotézisnek tekinthető.) A meglepő módon a falvakban is nagy számban élő klerikusok szorosan együtt éltek a laikusokkal, és gyakran erőszakba, nem ritkán emberölésbe torkolló konfliktusaik többnyire egyetlenegy tét,

¹⁶ Például Benda 2008. Erről Szijártó 2008.

¹⁷ Medick 1996.

¹⁸ Figes 2007. Erről: Szijártó 2011.

¹⁹ Zamoyski 2008. Erről még: Szijártó 2011.

a becsület körül forogtak.²⁰ Nem az vezetett a konfliktusokhoz, hogy a pap más volt mint a hívő, hanem éppen az, hogy hasonló volt hozzá. Így csak a Penitenciárián több száz laikus kért kegyelmet egyháziak megölése, illetve az ellenük elkövetett tettelegesség miatt.

A *Szökött szerzetesek* által a középkor végi Magyarországról megrajzolt újszerű kép legmeglepőbb eleme az, hogy abban a korban mennyire mindennapos a kocsmai mulatozás, a népes társaságok vendégül látása, a farsang hangulata az ünnepeken kívül is: ezek az emberek egyértelműen nem nyomorogtak, és nyilvánvalóan nem csak kenyéren és kásán éltek. A korszak angol nyelvű szakirodalmának több darabjához hasonlóan a mikrotörténelem alvállalkozóként való felhasználása lehetővé tette Erdélyi Gabriella számára, hogy a reneszánsz korát teljesen új színekkel megfestő kiváló könyve hétköznapi történeteivel valóban megérintse olvasóit.

Szijártó M. István

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bahtyin, Mihail 1982: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Budapest.
- Benda Gyula 2008: *Zsellérből polgár. Keszthely társadalma, 1740–1849*. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Fenyves Katalin és Szijártó M. István. Budapest.
- Cohen, Thomas V. – Cohen, Elizabeth S. 1993: *Words and Deeds in Renaissance Rome. Trials before the Papal Magistrates*. Toronto – Buffalo – London.
- Davis, Natalie Zemon 1987: *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Cambridge.
- Davis, Natalie Zemon 2006: *Trickster Travels. A Sixteenth-Century Muslim Between Worlds*. New York.
- Dursteler, Eric R. 2011: *Renegade Women. Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean*. Baltimore.
- Elias, Norbert 1987: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások*. Budapest.
- Erdélyi Gabriella 2005: *Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán*. Budapest.
- Ferraro, Joanne M. 2001: *Marriage Wars in Late Renaissance Venice*. Oxford – New York.
- Figes, Orlando 2007: *The Whisperers. Private Life in Stalin's Russia*. London.
- Ginzburg, Carlo 1991: *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Budapest.

²⁰ A közkeletű (és széles körben kritikával illetett, mégis sok tekintetben releváns) oppozíció a bűn északi kultúráját és a szégyen déli kultúráját állítja szembe egymással, ahol a bűn a lelkiismeret és Isten elszámolásában jelenik meg, a szégyen pedig a közösséggel való viszonyban, a szomszédok pletykájában. Thomas és Elizabeth Cohen szerint a becsület ez utóbbi értékrendszer kulcseleme, a szégyen ellentettje (Cohen–Cohen 1993: 23).

- Kiss Réka 2012: *Egyház és közösség a kora újkorban. A Kükküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében*. Budapest.
- Mátay Mónika 2006: *Törvénytörési játékok: válás Debrecenben, 1793–1848*. Debrecen.
- Medick, Hans 1996: *Weben und Überleben in Laichingen, 1650–1900: Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*. Göttingen.
- Ruggiero, Guido 1993: *Binding Passions. Tales of Magic, Marriage, and Power at the End of the Renaissance*. Oxford – New York.
- Ruggiero, Guido 2007: *Machiavelli in Love. Sex, Self, and Society in the Italian Renaissance*. Baltimore.
- Szijártó M. István 2008: A keszthelyi forrásoktól a magyar társadalomfejlődésig. In: Benda Gyula 2008: *Zsellérből polgár. Keszthely társadalma, 1740–1849*. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Fenyves Katalin és Szijártó M. István. Budapest, 497–515.
- Szijártó M. István 2010: Barátok, apácák, mikrotörténelem. In: Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, 19–41.
- Szijártó M. István 2011: *Tapasztalatok, cselekvő egyének, felelősség. Oroszország mikrotörténelmének tanulságai*. Keszthely.
- Zamoyski, Adam 2008: *1812. Napóleon végzetes oroszországi hadjárata*. Budapest.